

YARATILIŞ DESTANINDAN DEDE KORKUT'A MİTOLOJİ BAĞLAMLI TÜRK EDEBİYATI METİNLERİNDE KADIN

PROF. DR. ALİ YAKICI*

Milletleri ayakta tutan unsurların başında zamanla dilleri, kültürleri ve inançlarıyla bütünleşmiş olan mitolojileri gelmektedir. Mitoloji, insanın sosyal hayatta yerini almasıyla birlikte belirginleşmiş ve zamanla dillerin, kültürlerin, ritüellerin, inançların, davranışların, yaşama biçimlerinin, ekonomilerin, tıbbın vb. alanların çoğunun kodları unutulmuş genetik şifreleri olarak millet hayatındaki yerini almıştır.

Milleti meydana getiren insanın/insanların ilk düşünce ve arkaik oluşumlarını meydana getiren mitolojik bulgu/icatlar, zamanla değişmiş ya da farklı din, kültür ve mitolojilerden etkilenmiş olsalar bile inançlar ve kültürler içindeki yaşayışlarını devam ettirirler. Örneğin, Türk kültüründe/inancında yer alan “yağmur duası”, aradan onlarca asır geçmiş olmasına rağmen hâlâ etkisini sürdürmektedir. Genellikle bolluk, bereket sembolü olarak uygulanan bu ritüel, aradan geçen yüzyıllar içinde varlığını korumuş, kaybolmamış, sadece yeni dinle bütünleşerek İslami bir kimlik kazanmıştır. Günümüzde de İslami bir tören olarak yaşayışını sürdürmektedir. Bu

* Gazi Üniversitesi Türk Dili Bölümü Öğretim Üyesi.

Milletleri ayakta tutan unsurların başında zamanla dilleri, kültürleri ve inançlarıyla bütünleşmiş olan mitolojileri gelmektedir. Mitoloji, insanın sosyal hayatta yerini almasıyla birlikte belirginleşmiş ve zamanla dillerin, kültürlerin, ritüellerin, inançların, davranışların, yaşama biçimlerinin, ekonomilerin, tıbbın vb. alanların çoğunun kodları unutulmuş genetik şifreleri olarak millet hayatındaki yerini almıştır.

Milleti meydana getiren insanın/insanların ilk düşünce ve arkaik oluşumlarını meydana getiren mitolojik bulgu/ icatlar, zamanla değişmiş ya da farklı din, kültür ve mitolojilerden etkilenmiş olsalar bile inançlar ve kültürler içindeki yaşayışlarını devam ettirirler. Örneğin, Türk kültüründe/ inancında yer alan "yağmur duası", aradan onlarca asır geçmiş olmasına rağmen hâlâ etkisini sürdürmektedir. Genellikle bolluk, bereket sembolü olarak uygulanan bu ritüel, aradan geçen yüzyıllar içinde varlığını korumuş, kaybolmamış, sadece yeni dinle bütünleşerek İslami bir kimlik kazanmıştır.

törenlerde dün olduğu gibi bugün de ağzı dualıların dualarına nail olabilmek ve dualardaki istekleri Tanrıya/Allah'a ulaştırabilmek için kazanlarda aşlar pişirilmekte, açlar doyurulmaktadır. Ellerin figürleri aynıdır. Gökten yağmurun toprağa yağması için avuç içleri yere bakmaktadır. Bu ritüellerde değişen coğrafyadır, törene katılan kişilerdir, törenleri yöneten din adamları; ozan/baksı/kam/şamanlardır.

Bu bakımdan, Türk mitolojisi içinde yer alan birçok mitik unsurun günümüzde de hayatını devam ettirdiği görülmektedir. Örneğin, ilk dönem insanların sosyal hayatlarında yer almaya başlayan evlenme ritüelinde, bereket sembolü olarak gelinin üzerine darı atma motifi günümüzde şart ve ortamların değişmesi sonucu kâğıt ya da madeni para; Türk lirası ya da dolar atmaya dönüşmüştür ama yok olmamıştır.

Doğan Kaya'ya göre mitolojinin iki cephesi vardır: Bunlardan biri ideolojik, diğeri sosyal bilim olmaya yöneliktir. Özünde, toplumda kutsal sayılan değer ve güçlerle ilişkiyi sağlayacak düzen oluşturma çabası bulunduğu için ideolojik niteliklidir.

İnsanın yaşadığı kâinat içinde kendisine uygun yer alması kaygısını gütmesinden, bir başka deyişle iyiler-kötüler içinde insanın en az zarar görmesini hedeflemesinden dolayı da bir siyaset bilimi özelliği göstermektedir.

Temelinde en eski çağlardan beri var olan insan neslinin mücadelelerini, ihtirasını, azmini, çilelerini ve sabrını somut olarak simgeye çeviren; varlığın oluşumunu, dil ve düşünceye ait bütün imkânların bir araya getirilmesiyle aklın alamayacağı bir biçimde yansıtan mitoloji, kendini

yenilemeye ve değiştirmeye açıktır. Bundan dolayı dinamik bir yapılanmaya sahiptir ve diyalektik bir cephesi bulunmaktadır (Kaya 2014: 573).

Masal, efsane, hikâye vb. anlatı metinleri de olmakla birlikte mitolojik bağlamı Türk edebiyatı metinlerinin başında İslamiyet öncesi destanlar gelmektedir.

Destanlar, mitolojik değeri bulunan ilk sözlü edebiyat ürünleri olarak kabul görmektedir. İnsanda dil-düşünce bağlantısının kurulmasıyla birlikte varlığını hissettirmiş olan destanlar, fertleri, toplumları, tarihî seyir içinde yüzyılları birbirine bağlayan etkili bir iletişim aracı olmakla kalmamış, devletlerin kurulmasından ulusların kalkınma ve gelişmelerine kadar birçok alanda etkisini göstermiştir. Destanlar, milletlerin sanat hayatında ilham kaynağı olmuş, destanı konu alan binlerce eserin yaratılmasına vesile olmuştur. Kültürlerin vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen birçok mitolojik motif ya da imge de destanlarla birlikte ortaya çıkmıştır.

Faruk Sümer'e göre destanlar milletlerin en değerli kültür yadigârlarıdır. Türkler de bu en değerli kültür yadigârlarından birçoğuna sahiptir (Sümer 1997: 106).

Orta Asya'da yapılan arkeolojik araştırmalar sonunda elde edilen bilgilere göre, Türk destan devrinin M.Ö. XII. asra kadar uzandığı kanaati genel kabul görmektedir (Yıldırım 1998:149). Bu bakımdan edebiyat tarihçileri, Türk edebiyatını "destan"la başlatmaktadır (Atsız 1992: 31).

Türk edebiyatının hem ilk, hem de önemli bir bölümünü oluşturan destanların, doğup yaşadığı coğrafyanın büyüklüğü ve doğuşundan günümüze oluşturduğu tarihî çizginin uzunluğu göz önünde bulundurularak, "ilk, orta ve son

Temelinde en eski çağlardan beri var olan insan neslinin mücadelelerini, ihtirasını, azmini, çilelerini ve sabrını somut olarak simgeye çeviren; varlığın oluşumunu, dil ve düşünceye ait bütün imkânların bir araya getirilmesiyle aklın alamayacağı bir biçimde yansıtan mitoloji, kendini yenilemeye ve değiştirmeye açıktır. Bundan dolayı dinamik bir yapılanmaya sahiptir ve diyalektik bir cephesi bulunmaktadır (Kaya 2014: 573).

Destanlar, mitolojik değeri bulunan ilk sözlü edebiyat ürünleri olarak kabul görmektedir. İnsanda dil-düşünce bağlantısının kurulmasıyla birlikte varlığını hissettirmiş olan destanlar, fertleri, toplumlari, tarihî seyir içinde yüzyılları birbirine bağlayan etkili bir iletişim aracı olmakla kalmamış, devletlerin kurulmasından ulusların kalkınma ve gelişmelerine kadar birçok alanda etkisini göstermiştir.

dönem” biçiminde üç ayrı safhada ele alınması, belki bu alandaki çalışmaları kolaylaştırıcı bir tasnif denemesi olarak kabul edilebilir. Bu tasniften hareketle adlandırılabilir “İlk Dönem Türk Destanları” ise; başlangıcından 9. yüzyıla kadar olan tarihî süreçte yaşanan olayları ele alan ürünler olarak düşünülmüştür ki, bu dönem İslâm’ın Türkler tarafından kabulünün öncesini oluşturduğu için, bu dönem destanları Türk edebiyatında “İslamiyet Öncesi Türk Destanları” (Sakaoğlu-Duymaz, 2002) olarak yerini almıştır. “Millî Türk Destanı” (Köprülü,1980: 41) biçiminde de adlandırılan bu destanlar, destanları meydana getiren hadiselerin tarihî seyri esas alınarak şu şekilde sınıflandırılmaktadır: Yaratılış, Saka(Alp Er Tunga, Şu), Hun-Oğuz (Oğuz Kağan, Atilla), Göktürk (Türeyiş (Bozkurt), Ergenekon), Uygur (Türeyiş, Göç).

Bahaeddin Ögel’e göre bu destanlardan Yaratılış (1971: 419-490), Alp Er Tonga (1995: 57-64), Oğuz (1971: 115-390; 1995: 1- 56), Göktürklerin Türeyiş (1971: 13-29), Ergenekon (1971: 59-77), Uygurların Türeyiş (1971: 78-110) ve Manas destanı doğrudan (1971: 498- 548) Türk mitolojisinin konuları içinde değerlendirilmelidir.

Türklerin İslamiyet’ten önceki destanları başta Atsız (1992: 31-80) olmak üzere birçok araştırmacı/bilim adamı tarafından Yaratılış

destanı/efsanesiyle başlatılmaktadır. Bu destanla birlikte Milattan önceki destanlar arasında Saka/İskit destanlarından Alp Er Tonga ve Şu destanları ile Oğuz Kağan destanı yer almaktadır. Milattan sonraki destanlar arasında ise Atilla, Göktürklerin bozkurttan türeyişi ve Ergenekon destanları ile Uygurların türeyiş ve göç destanları verilmektedir. İslamiyet’ten önceki destanların mitolojik düşünce ve değerlerle yoğrulmuş yaratıldıkları/ortaya konuldukları belirgindir. İslami özellikleri ağır basmakla birlikte Oğuz destanlarının bir parçası olarak kabul edilen Dede Korkut da

mitolojik değerlerin hâkim olduğu Türk edebiyatı ürünleri arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Yaratılış destanlarından Dede Korkut'a mitoloji bağlamı Türk edebiyatı metinlerine bakıldığında; Türk insanının sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve dini hayatının şekillenmesinde büyük etkisi bulunan bu metinlerde kadının önemli bir yerinin olduğu fark edilmektedir.

Türklerin mitoloji bağlamı sözlü edebiyat metinlerinin başında "Yaratılış efsaneleri/destanları gelmektedir. Bu ürünlerde dilleri ve kültürel kimlikleri yeni belirginleşmeye başlayan insanın/insanların dünyanın yaratılışına dair geliştirdikleri düşüncenin/düşüncelerin hikâyesi anlatılmaktadır. Türklerin yaratılış mitlerinde görülen önemli bir özellik dünyayı yaratanların genellikle kadın/dişi tanrı olmaları ya da erkek tanrıya "yarat" emrini/ilhamını vermeleri veya dünyayı birlikte yaratmalarıdır.

Türkler arasında derlenen yaratılış anlatılarında genellikle dünyayı yaratanların Umay ya da Güneş gibi kadın tanrılar olduğu görülmektedir. Dünyayı yarattıklarına inanılan Ülgen ve Kara Han/Kayra Han gibi erkek tanrıların ise "yaratma" emrini/ilhamını bir kadın tanrı olan Ak Ene/Ak Anadan aldıkları kabul edilmektedir. Yaratılış anlatmalarında oluşan bu düşünce, sonradan oluşturulan birçok edebi metinde kadının varlığını hissettirmiş, hatta kimi metinlerin ve kültürel unsurların kadın merkezli oluşmasını sağlamıştır.

Türlere ait yaratılış destanlarından birinin girişinde şu sözlere yer verilmektedir: "*Daha hiçbir şey yokken "Tanrı Kara Han"la "su" vardı. Kara*

Türkler arasında derlenen yaratılış anlatılarında genellikle dünyayı yaratanların Umay ya da Güneş gibi kadın tanrılar olduğu görülmektedir. Dünyayı yarattıklarına inanılan Ülgen ve Kara Han/Kayra Han gibi erkek tanrıların ise "yaratma" emrini/ilhamını bir kadın tanrı olan Ak Ene/Ak Anadan aldıkları kabul edilmektedir. Yaratılış anlatmalarında oluşan bu düşünce, sonradan oluşturulan birçok edebi metinde kadının varlığını hissettirmiş, hatta kimi metinlerin ve kültürel unsurların kadın merkezli oluşmasını sağlamıştır.

Türlere ait yaratılış destanlarından birinin girişinde şu sözlere yer verilmektedir: "*Daha hiçbir şey yokken "Tanrı Kara Han"la "su" vardı. Kara Han'dan başka gören, sudan başka görünen yoktu. Kara Han yalnızlıktan sıkılıp ne yapayım diye düşünürken su dalgalandı. "Ak Ana" çıktı. Kara Han'a "yarat" diyip yine suya daldı. Bunun üzerine Kara Han "kişi" yi yarattı" (Atsız 1992: 32-33).*

Altay destanındaki inanmaların yaşandığı bu dönem aynı zamanda Türk dilinin oluştuğu dönem olarak da kabul görmektedir. Çünkü mitolojik dönem insanı, önce düşünmüş, sonra bu düşüncesini ifade yollarını aramıştır. Yaratılış destanı, Türkçenin de içinde bulunduğu Altay dil grubunun bir ürünü olarak kabul edilmektedir. Bu destanda ve diğer varyantlarında kadının önemli bir yeri vardır. Burada Tanrı Kara Han'a/Ülgen'e "yarat" ilhamını veren, bir kadın olan Ak Ana'dır. Türkçede, Latin kökenli kimi dillerin "masculin-feminin", Arap dillerinin "müzekker-müennes" yaklaşımlarında olduğu gibi erkeklik-dişilik ayırımının görülmemesinin sebebini, Türklerin yaratılış mitolojisindeki "Ak Ana" adlı bu mitolojik kadında aramak gerekir. Türkçenin, birçok dile nasip olmayan bu insanî ve medenî özelliğini, yaratılış mitolojisiyle belirginleşen bu düşünceden aldığı söylenebilir. (Yakıcı 2003: 414).

Han'dan başka gören, sudan başka görünen yoktu. Kara Han yalnızlıktan sıkılıp ne yapayım diye düşünürken su dalgalandı. "Ak Ana" çıktı. Kara Han'a "yarat" diyip yine suya daldı. Bunun üzerine Kara Han "kişi" yi yarattı" (Atsız 1992: 32-33).

Türlere ait diğer bir efsanede ise kadın tanrı Ak Ene/Ak Ananın etkisi şu şekilde ifade edilmektedir: *"Gök ve yer yoktu. Uçsuz bucaksız deniz vardı, Tanrı Ülgen (yahut Akay, Kurbustan) bu deniz üzerinde uçuyor, konacak katı yer arıyordu. Fakat bn gönlüne bir ilham oldu: "Önündeki nesneyi yakala!" Ülgen bu sözleri tekrarlayarak ellerini öne uzattı; birdenbire su yüzüne çıkıveren bir taşı yakaladı ve bunun üzerine oturdu. Böylece oturacak yer bulduktan sonra dünyayı yaratmak istedi. Fakat, "ne yaratayım, nasıl yaratayım?" diye düşündü. Birden bire su içinde Ak ana (Ak ene) karşısına çıkıverdi ve "bir nesne yaratmak istersen yaptım oldu de, yaptım olmadı deme!" Ak ana bunları söyledikten sonra kayboldu. Bundan sonra kimseye görünmedi. Ak ananın buyruğu üzerinedir ki Ülgen insanlara şu emri verdi: "Varı yok demeyiniz. Varı yok diyenler yok olur." Ülgen "yer yaratılsın" dedi, yer yaratıldı. "Gökler yaratılsın" dedi, gökler yaratıldı. Böylece bütün dünyayı yarattı." (Sakaoğlu-Duymaz 2002: 174).*

Altay destanındaki inanmaların yaşandığı bu dönem aynı zamanda Türk dilinin oluştuğu dönem olarak da kabul görmektedir. Çünkü mitolojik dönem insanı, önce düşünmüş, sonra bu düşüncesini ifade yollarını aramıştır. Yaratılış destanı, Türkçenin de içinde bulunduğu Altay dil grubunun bir ürünü olarak kabul edilmektedir.

Bu destanda ve diğer varyantlarında kadının önemli bir yeri vardır. Burada Tanrı Kara Han'a/

Ülgen'e "yarat" ilhamını veren, bir kadın olan Ak Ana'dır. Türkçede, Latin kökenli kimi dillerin "masculin-feminin", Arap dillerinin "müzekker-müennes" yaklaşımlarında olduğu gibi erkeklik-dişilik ayırımının görülmemesinin sebebini, Türklerin yaratılış mitolojisindeki "Ak Ana" adlı bu mitolojik kadında aramak gerekir. Türkçenin, birçok dile nasip olmayan bu insanî ve medenî özelliğini, yaratılış mitolojisiyle belirginleşen bu düşünceden aldığı söylenebilir. (Yakıcı 2003: 414).

Milattan önceki dönem mitoloji bağlamı Türk edebiyatı metinlerinin en önemlilerinden biri Hun Oğuzlara ait Oğuz Kağan Destanı'dır. Farklı yazılı ve sözlü varyantları bulunan bu destanın Uygur harfli metninde yer alan kadınların kutsallaştırılmış mitolojik değerler olduğu görülmektedir.

Bu destan metninde, Oğuz Kağan gibi olağanüstü özellikleri olan bir kahramanı doğuran Ay Kağan gibi kutsal bir kadının yanı sıra Oğuz'un eşleri de kutsallaştırılmış birer mitolojik varlık olarak yer almaktadır:

"Günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmaktaydı. Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki; o ışığın içinde bir kız var. Yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alnında) ateşli ve parlak bir beni vardı. Demirkazık (kutup yıldızı) gibiydi. O kız öyle güzeldi ki; gülse Gök Tanrı gülüyor, ağlasa Gök Tanrı ağlıyordu.

.....

Yine bir gün Oğuz Kağan ava gitti. Önünde, bir göl ortasında bir ağaç gördü. Bu ağacın kovuğunda bir kız vardı. Yalnız oturuyordu. Çok güzel bir kızdı. Gözü gökten daha gök idi, saçı ırmak gibi dalgalı idi, dişi inci gibi idi. Öyle güzeldi ki, eğer yeryüzünün halkı onu görse "eyvah, ölüyoruz der ve (tatlı) süt (acı) kımız olurdu."

"Günlerden bir gün Oğuz Kağan bir yerde Tanrıya yalvarmaktaydı. Karanlık bastı. Gökten bir ışık indi. Güneşten ve aydan daha parlaktı. Oğuz Kağan oraya yürüdü ve gördü ki; o ışığın içinde bir kız var. Yalnız oturuyor. Çok güzel bir kızdı. Başında (alnında) ateşli ve parlak bir beni vardı. Demirkazık (kutup yıldızı) gibiydi. O kız öyle güzeldi ki; gülse Gök Tanrı gülüyor, ağlasa Gök Tanrı ağlıyordu.

Görüldüğü gibi Uygur Türeyiş Destanında, Uygur neslinin türemesini sağlayan bir “kadın”, yani Uygur hakanının güzel ve kahraman kızı/ kızlarıdır. Bu sebepten dolayı Uygurlarda kadının daha etken bir unsur olduğu; “anaerkil” bir yapı içine girdikleri görülmektedir. Uygur Türeyiş destanlarından birinde hakanın bir kızı (Yakıcı 2003: 418), diğerinde iki kızı (Atsız 1992: 75), bir başkasında ise üç kızı (Ögel 1993: 32) bulunmaktadır.

(Sakaoğlu-Duymaz 2002: 221).

Reşideddin’in Oğuz Destanı’nda ise İslâmi unsurların hâkim olduğu göze çarpmaktadır. Bu metinde de Oğuz’un evleneceği kadın/kadınlara kutsallık atfedilmiş, fakat bir farkla ki; bu destanda kutsal evliliğin gerçekleştirileceği kadının “Tek Tanrı” inancını benimsemiş olması gerekmektedir:

“Babası ona amcası Küz-Han’ın kızını nişanladı. Oğuz kadını eve getirdi. Onu Tanrı’ya imana çağırdı. Kız kabul etmedi. Oğuz da ona yakınlaşmaktan kaçındı. Oğlunun bu kıza yüz vermediğini gören babası, diğer kardeşi Kür-Han’ın kızını oğluna istedi. Oğuz ondan da aynı şeyi istedi. Kız çekindi. Oğuz da bunun üzerine aralarındaki münasebeti kesti. Kara-Han, Oğuz’un her iki kızdan da hoşlanmadığını görünce küçük kardeşi Or-Han’ın kızını istedi. Bir gün Oğuz avdan dönerken su kenarında gezinti yapmakta olan bu kızı gördü. Onunla konuşmaya başlayan Oğuz, kendi maksadını, evleneceği kıza bulunması gereken özellikleri kıza ilettiler. Kız da Oğuz’a şu cevabı verdi: “Eğer seninle evlenirsem kendimi senin bir parçan olarak kabul ederim. Nerede senin halkan/küpen bulunursa orası bana kulak, nerede saç tokası/ çember varsa orası bana baştır.” Bu sözler Oğuz’un çok hoşuna gitti ve bu kızla evlendi.” (Togan 1982: 18).

Bugün Altay Türkleri arasında anlatılmakta olan bir Siyenpi destanında; Çin tarihlerinde adı Tan-Şe-Hoay olarak geçen Siyenpi kahramanının annesine kutsallık verilmektedir. Metne göre bu kadının oğlunu, bir gün büyük bir gök gürültüsünden korkarak göğe bakınca ağzına bir dolu tanesinin düşmesi sonucunda gebe kalarak 10

ayda doğurduğu belirtilmektedir (Atsız 1992: 69).

Bu metinde kadın kutsallaştırılarak Siyenpilerin türeyişinde kadının önemi vurgulanmaktadır.

Göktürlere ait farklı destanlarda da yine kutsal kadın/kutsal anne mitine sıkça rastlanılmaktadır. Bunlardan biri şöyledir:

“Hunlarla aynı soydan olan Türkler, Hun ülkesinin kuzeyindeki So ülkesini il tutmuşlardı. Başbuğları “Kapanpu”nun 16 kardeşi vardı ki bunlardan birinin anası bir kurttu. Kurttan doğmuş olan “I-uhe-ni-şuay-tu” rüzgar ve yağmura hükmediyordu. Düşmanları kardeşlerini yok ettiler. Fakat o, bu harikuladeli sayesinde ölümden kurtuldu. İki zevcesi vardı. Biri Yaz Tanrısının, biri Kış Tanrısının kızı idi. Bunlardan ikişer oğlu olmuştu. Bunlardan ikişer oğlu olmuştu. Millet bu çocukların en büyüğü olan “No-tu-lu-şe”yi hükümdar yaptı. O zaman “Türk” adını aldı (Atsız 1992: 70).

Uygurlara ait Türeyiş destanında Uygur neslini devam ettirecek kadınların/kızların tanrılarla evlenebileceği düşüncesi hâkimdir:

“Eski Kun yabgularından birinin o kadar güzel iki kızı vardı ki Tanrının bunları insanlarla evlenmek için yaratmış olduğuna bir türlü inanamıyordu. Onlara göre bunların kocası ancak tanrı/tanrılar olabilirdi. Bu düşünceyle kızlarının tanrıyla evlenmelerini sağlamak için ülkenin kuzey taraflarındaki bir tepeye bir kule yaptırırlar. İki güzel kız bu kuleye yerleştirilir. Yabgu, gelip bu kızlarla evlenmesi için tanrıya yalvarır...” (Atsız 1992: 75).

Uygurların Göç destanında da yine hâkim unsurun kadın olduğu görülmektedir. Çin kaynaklarından alınan bir metinde; Uygur Hakani Yulun Tigin’in ülkesinin kuraklık/kıtlık yaşaması sonucunda dağılması ve göç olayının gerçekleşmesinin temel sebebi oğlu Gali Tigin’i Çinli bir kızla evlendirmesidir. Çünkü Türk ve kimi dünya kültürlerindeki kabule göre kız/ kadın bir ülkeye uğur getirerek bolluk ve bereket unsuru olduğu kadar aynı ülkeye uğursuzluk getirerek felaketine de yol açabilmektedir:

Türk mitolojisinde kadının önemli bir yere sahip olması; daha sonra oluşturulan mitoloji bağlamı edebi eserlerde de önemini korumuş ve devam ettirmiştir. Dede Korkut'ta kadın, yönetim erkine sahip bir kahraman, merhem yaparak derin yaraların iyileşmesini sağlayan bir eczacı-hekim, eline kopuzunu/sazını alarak düşüncelerini estetik bir biçimde ifade eden ozan olarak görülmektedir.

Görüldüğü gibi Uygur Türeyiş Destanında, Uygur neslinin türemesini sağlayan bir “kadın”, yani Uygur hakanının güzel ve kahraman kızı/kızlarıdır. Bu sebepten dolayı Uygurlarda kadının daha etken bir unsur olduğu; “anaerkil” bir yapı içine girdikleri görülmektedir. Uygur Türeyiş destanlarından birinde hakanın bir kızı (Yakıcı 2003: 418), diğerinde iki kızı (Atsız 1992: 75), bir başkasında ise üç kızı (Ögel 1993: 32) bulunmaktadır. Bu mitolojik anlatılarda görülen temel motif; kızı ya da kızlarının tanrıyla evlenebileceğini düşünen hakanın, yüce bir tepeye saray/kule yaptırarak kızını oraya yerleştirilmesi ve bir gün tanrının gelip burada kızıyla evleneceğine inanmasıdır.

Uygurların Göç destanında da yine hâkim unsurun kadın olduğu görülmektedir. Çin kaynaklarından alınan bir metinde; Uygur Hakanı Yulun Tigin'in ülkesinin kuraklık/kıtlık yaşaması sonucunda dağılması ve göç olayının gerçekleşmesinin temel sebebi oğlu Gali Tigin'i Çinli bir kızla evlendirmesidir. Çünkü Türk ve kimi dünya kültürlerindeki kabule göre kız/kadın bir ülkeye uğur getirerek bolluk ve bereket unsuru olduğu kadar aynı ülkeye uğursuzluk getirerek felaketine de yol açabilmektedir:

“Bir gün Uygur ülkesine Bugu Kağanın oğullarından Yulun Tigin hakan oldu. Çinlilerle sürüp gelen savaflara son vermek için oğlu Gali

Tigin'i Çin hükümdar ailesinden Kiü-lien adlı bir kızla evlendirmeye karar verdi. Bu prenses sarayını Hatun Dağı'nda kurdu. Bu civarda Tanrı Dağı adında bir dağ, güney tarafında da küçük dağ şeklinde Kutlu Dağ adını taşıyan bir kaya vardı. Hatun Dağına gelen Çin elçileri kendi aralarında şöyle bir konuşma yaptılar: “Hatun Dağının saadeti Kutlu Dağ adındaki bu kayaya bağlıdır. Türklerin gücünü zayıflatmak için bu kayanın yok edilmesi gerekir.” Bunun üzerine Yulun Tigin'e; oğluyla evlenebilmesi için Çinli prensesin karşılığında bu kayanın kendilerine verilmesini istediler. Tigin buna razı oldu. Çinliler, kayanın çevresini odunlarla

doldurup ateşe verdiler. Kayayı iyice kızdırdıktan sonra üzerine keskin sirke dökerek parçaladılar. Sonra o parçaları arabalara koyarak Çin'e götürdüler. Bu büyük bir hâdise oldu. Memleketteki bütün kuşlar, hayvanlar kendi dilleriyle bu kayanın gidişine ağladılar. Bu olaydan yedi gün sonra Tigin öldü. Ondandan sonra bu ülke felaketten kurtulmadı. Halk rahat yüzü görmedi. Yulun Tigin'den sonra yönetime gelen hükümdarlar da kısa sürede birer birer öldüler. Bunun üzerine buldukları yerden göç ederek payitahtlarını Hoçuya taşıdılar" (Atsız 1992: 78-79).

Bu destanda, hakanların ölümü, arka arkaya gelen felaketler, ülkenin yoksullaşması ve göç, ülkedeki bir kaya parçasının yabancılara verilmesi sonucunda meydana gelmiştir. Bu kayanın verilmesini sağlayan ise Uygur hakanının Çinli bir kızla evlenmiş olmasıdır. Göç hadisesine bilimsel açıdan bakıldığında, belki mitolojik ama günümüzde de etkisini sürdüren şu düşüncelere yer verilebilir:

Ülke yöneticileri, bir taş parçasını bile kendi çıkarları için başkalarına vermemelidir. Verdiği zaman ülkede sosyal, siyasal ve ekonomik kriz başlar, ülke felakete sürüklenir. Mitoloji bağlamı metinlere göre Türklerin sosyal, siyasal, kültürel ve dini hayatında kadının önemli bir yeri vardır. Bu bakımdan özellikle ülke yönetiminde yer alanların yabancı kızlarla/kadınlarla evlenmeleri hususunda dikkatli olunmalıdır. Eğer ülke yönetimi üzerinde etkili olanlar yabancı kadınlarla evlenirlerse, mitoloji bağlamı Göç destanında belirtildiği gibi, ülkede kıtlık, yoksulluk baş gösterir, ülkede felaket başlar, bundan da en çok o ülkede yaşayan insanlar zarar görür, mutsuz olur.

Türk mitolojisinde kadının önemli bir yere sahip olması; daha sonra oluşturulan mitoloji bağlamı edebi eserlerde de önemini korumuş ve devam ettirmiştir. Dede Korkut'ta kadın, yönetim erkine sahip bir kahraman, merhem yaparak derin yaraların iyileşmesini sağlayan bir eczacı-hekim, eline kopuzunu/sazını alarak düşüncelerini estetik bir biçimde ifade eden ozan olarak görülmektedir. Bu özellikleri dışında kadın; iyi bir eş, iyi bir anne, iyi bir ev hanımıdır. Mitoloji

Türk toplumunda en yüksek mevki kadına aitti. Türk boylarının çoğunda en itibarlı yerin sağ taraf olduğu bilinmektedir. M.Ö. 105 yıllarında O-Sunlarda kadın birinci zevce olarak sağ tarafta otururdu. Atilla Hunlarında da en yüksek mertebeye kadına aitti"

Sonuç olarak; mitoloji bağlamı Türk edebiyatı metinlerinde kadının önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Bu metinlerde, yaratıcı bir kimliğe sahip olan kadın aynı zamanda düşünen, düşünce üreten ve düşüncelerinden erkeklerin yararlanması sağlayan bir varlıktır. Kahramandır. Gerektiğinde kılıcını kuşanır, atına biner ve düşmanla savaşır. Yöneticidir. Gerektiğinde ülke yönetiminde yer alır ve ilini/ülkesini en iyi şekilde yönetir. Bilgedir. Gerektiğinde ilaç üretir, yara iyileştirir, eczacılık ve hekimlik yapar. Bir ozandır. Kendisine kopuzla seslenenlere kopuzla cevap verir. İyi bir annedir. Evinin direğidir. Ailenin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasında başrol oynar. Bütün bu yönleriyle mitolojik bağlamı metinlerde kutsallaştırılan kadının, Türklerin sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve dini hayatında uzun yıllar kutsal bir varlık olarak yerini aldığı ve bu şekilde değerlendirildiği görülmektedir.

bağlamı Dede Korkut metinlerinde kadına verilen değere, uzun yıllar Türklerin sosyal, kültürel, siyasal ve dini hayatında belirgin bir biçimde tanık olunmuştur.

Dede Korkut üzerine muhtevalı çalışmalardan birini gerçekleştiren Orhan Şaik Gökyay, şu bilgilere yer vermektedir:

“Türk kozmogonisinde, tek başına olduğu için canı sıkılan Han Ülgen Ata’ya yaratma ilhamını veren Akine’dir. Çocukları ve hayvan yavrularını koruyan bir kadın tanrı vardır: Umay. Orhun Yazıtları’nda Bilge Kağan anasından “Umay gibi anam hatun” diye söz eder. Altay destanlarında kahramanlar, eşleri ve kız kardeşlerinin gayretiyle ölüm ve diğer felaketlerden kurtulurlar. Manas destanında kadın, evinin kaderi ve namusunun koruyucusudur.

Türk toplumunda en yüksek mevki kadına aitti. Türk boylarının çoğunda en itibarlı yerin sağ taraf olduğu bilinmektedir. M.Ö. 105 yıllarında O-Sunlarda kadın birinci zevce olarak sağ tarafta otururdu. Atilla Hunlarında da en yüksek mertebeye kadına aitti” (Gökyay 1973: CCCLXXIV).

Diğer mitoloji bağlamı metinlerde görüldüğü gibi Dede Korkut’ta da bu gelenek devam etmiştir. Gökyay, bu konuda da şu bilgi ve görüşlere yer vermektedir: “Dede Korkut hikâyelerinin hepsinde sarsılmaz bir karı-koca sevgisi ve sadakati görülür. Bu destanların kadınları da erkekleri gibi aynı karakterde ve aynı derecede kahramandırlar. Ebulgazi Bahadır Han Oğuz ülkesine beylik etmiş olan yedi kadının/kızın adını sayar. Bunların arasında Oğuz ülkesini uzun yıllar yönetenler de vardır. Bu yedi kadının içinde Dede Korkut’ta adı geçen Salur Kazan Alp’in ehli Boyu Uzun Burla Hatun, Karmuş Bey’in kızı ve Mamuş Bey’in ehli

Barçın Salur da bulunmaktadır.

Bunlardan Burla Hatun, yağının(düşmanın) eline tutsak düştüğü zaman çekilebilecek acıların her türlüsüne dayanır; Türk destanlarının öteki kahraman kadınları gibi o da savaş kahramanlıklarıyla tanınır. Oğlu Uruz'u kurtarmaya giden Oğuz beyleri arasında yerini alır. Banu Çiçek, Selcen Hatun, Dede Korkut'un kahraman kadınlarından birkaçıdır." (Gökyay 1973: CCCLXXVI- CCCLXXVII).

Selcen Hatun, Burla Hatun ve Banı Çiçek dışında Dede Korkut'ta farklı görevlerle adları zikredilen diğer kadınlar şunlardır: Ayna Melek, Boazca Fatma (Boğazca Fatmacık), Can Kız, Kısırga Yenge, Kutlu Melek, Ürüveyde, Zeliha, Zübeyde (Gökyay 1973: CLXXXIII- CLXXXV).

Dede Korkut'ta önemli icraatlar gerçekleştirdiği halde adları zikredilmeyen kadınlar da bulunmaktadır. Bunlardan biri Dirse Hanın karısı, Boğaç'ın annesidir.

Dirse Han'ın karısı, dualarla-toylarla doğurup büyüttüğü oğlu Boğaç'ın babasıyla gittiği avdan dönmediğini, kocası Dirse Han'ın obaya oğlu Boğaç'sız döndüğünü görünce çılgına döner. Oğlunun öldüğüne inanmaz ve atlara binerek kırk ince belli kızla birlikte yola koyulur. Ölümcül halde buldukları Boğaç için kızlar dağ çiçekleri toplarlar. Dağ çiçekleriyle anne sütünden merhem yaparak Boğaç'ın yaralarına sürer ve onu tedavi ederler. Böylece Tanrı onu annesine bağışlar ve Boğaç yeniden sağlığına kavuşur (Ergin, 1964: 18-19).

Dede Korkut'ta, kadınların sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, dini vb. hayattaki işlevselliklerine yönelik, yukarda belirtilenlerin dışında daha birçok örnek bulunmaktadır.

Sonuç olarak; mitoloji bağlamı Türk edebiyatı metinlerinde kadının önemli bir yerinin olduğu görülmektedir. Bu metinlerde, yaratıcı bir kimliğe sahip olan kadın aynı zamanda düşünen, düşünce üreten ve düşüncelerinden erkeklerin yararlanmasını sağlayan bir varlıktır. Kahramandır. Gerektiğinde kılıcını kuşanır, atına biner ve düşmanla savaşır. Yöneticidir. Gerektiğinde ülke yönetiminde yer alır ve ilini/ülkesini en iyi şekilde yönetir. Bilgedir. Gerektiğinde ilaç üretir, yara iyileştirir, eczacılık ve hekimlik yapar. Bir ozandır. Kendisine kopuzla seslenenlere kopuzla cevap verir. **İyi bir annedir. Evinin direğidir. Ailenin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmasında başrol oynar. Bütün bu yönleriyle mitolojik bağlamı metinlerde kutsallaştırılan kadının, Türklerin sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve dini hayatında uzun yıllar kutsal bir varlık olarak yerini aldığı ve bu şekilde değerlendirildiği görülmektedir.**

Kaynaklar

- ATSIZ, (Hüseyin Nihal), (1992), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Baysan Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1964), *Dede Korkut Kitabı/Metin-sözlük*, 2. Baskı, İstanbul: Ebru Yayınları.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1973), *Dedem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- KAYA, Doğan (2014), *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1980), *Türk Edebiyatı Tarihi*, 2. Basım, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- ÖGEL, Bahaeddin (1971), *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve açıklamaları ile destanlar) I. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖGEL, Bahaeddin (1995), *Türk Mitolojisi (Kaynaklar ve Açıklamaları ile Destanlar) II. Cilt*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları..
- SAKAOĞLU, Saim-DUYMAZ, Ali (2002), *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- SÜMER, Faruk (1997), *Türk Cumhuriyetlerini Meydana Getiren Eller ve Türk Destanları*, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi Yayınları.
- TOGAN, A. ZEKİ Velidî (1982), *Oğuz Destanı/Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, İstanbul: Enderun Yayınları.
- YAKICI, Ali (2002), "Orta Avrupa ve Balkanlarda Attila'ya Bağlı Olarak Gelişen Türk Kültürü", *II. Uluslararası Balkan Türkoloji Sempozyumu*, Mostar.
- Yakıcı, Ali (2003), "İslâmiyet Öncesi Türk Destanlarının Bilim ve Kültür Hayatına Etkisi Üzerine Bazı Düşünceler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi/Prof.Dr.AhmetBicanErcilasun'a Armağan*,13, Bahar 2003, Konya: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayını.
- Yıldırım, Dursun (1998), *Türk Bitiği*, Ankara: Akçağ Yayınları